

HATALOMGYAKORLÁSI SZERVEZETLENSÉG MINT POLITIKAI TŐKE

/Újraolvasat/

A.Gergely András

DOI: 10.25116/kozelitesek 2017.3-4.4

Absztrakt

Látszólag publicisztikusnak ható elemzésemben a jelenkorban is folytonos kelet-európai átmenet-menedzsment egyik politikai picitűneményét, avagy ennek esszéisztikus változatát interpretálok. E jelenség legközvetlenebbül a szervezett szervezetlenség racionális szempontjait veszi szemügyre, nem titkolva, hogy a fogalom a súlyosan rendszerkritikus Zsille Zoltántól átvéve (a hetvenes évek egyik első értelmiség-ellenes konferencia-betiltási ürügyeként szolgálva) izgalmas módon túlélte a rendszerváltás időszakát, túl a piaci privatizációs folyamatokat is, mégsem szerepel az elméleti politológusok és szociológusok szótárában. Talán főképp azért, mert racionálisnak tetsző folyamatot nehéz vagy lehetetlen irracionálisként megjeleníteni. Ugyanakkor mint a politikai és állameszélyességi törekvések egyik fő elve mégis érvényesül mint belső gyarmatosítás eszköze, mint valamiféle nem-szervezett rendszer, mely inkább a politikai mentalitások és kulturális identitások (részben)tudatos eszköztárához tartozik, semmint a megismerhetőnek vélt társadalmi szerveződés-folyamatokhoz, belőle hatalomgyakorlási módszer, komoly hozammal kecsegtető politikai tőke kovácsolható. Mint tűneményt már a kilencvenes években elemeztem, írásom most csak olvasmány-frissítés.

Abstract

Transit-European crisis-ordination method

In my analyse I propose some thesis about the currently non-rational solution on the East-Central-European transformation processes, and I propose an analytic point of view for system-interpretation of the political market-analysis. Since the failure of the „organised instability” this phenomenon has been one of the more discussed by the theoretical sociologist and political scientists – but (I suggest that) the (ir-)rationality of powerness more intensified by the transition process and re-organised in the internal colonisation. This concept involves an sorte apotheosis of non-logical and non-controlled deregulation system of traditional political mentality and cultural identity by the division and the (dis-)understanding political management. The essay is simply re-reading an non-official politological study.

Kulcsszavak: kelet-európai átmenet, politikai mentalitás, kulturális identitás, t

Keywords: East-Central-European transformation, political mentality and cultural identity

A magyarországi hatalomtörténetet évszázadok óta kettős karakter jellemzi: protektorokra épülő, adminisztratív szervezettségű rendies döntéshierarchia, (a mindenkori megszállókkal egybeértve), illetve sajátos különalkukra korlátozódó, nemracionális szerveződésű, eklektikus uralomgyakorlás, mely korszakosan és ciklikusan fonja át-meg-át egymást. A *politikai piac* haszonelvű racionalitása és a *szervezett szervezetlenség* uralmi elve küzd folytonosan – ezek lettek a legelemibb tradíciói a Közép-Kelet-Európát belengő uralkodó eszméknek, nemcsak a legújabb korokban, de előzőleg is. Lett légyen hazánkban és a környező régióban bármily toleráns a központi hatalom, az érdekek terén mindig monopolizált maradt az uralkodók teljhatalma. A társadalom örökös függése e főhatalomtól évszázadok óta totális volt. A civil társadalom érdekképviselési szabadsága pedig a legkegyelmesebb korszakban is maximálisan alárendelt maradt az eszmei „összérdeket” (királyságot, birodalmat, nemzetet, pártállamot, demokráciát) képviselő aktuális uralkodónak. A despotizmus és a robot, az oligarchiák és a bürokratikus autokraták viszonya a társadalomhoz kezdettől meghatározta a politikai centrum és az alárendelt szférák kapcsolatát.

Hol agresszív, hol bürokratikus, ritkábban piaci, katonai, etnikai, és a legritkábban etikai koordináció virágzott e tájon. De talán e tiszta képletek között sem találhatjuk pontos megfelelőjét az államszocialista irányítási modellnek. Megfontolandó, hogy miközben napjaink állampolgára is fennen óhajtja az állami beavatkozás tisztes mértékét, s keresi a „gondoskodó állam” kegyeit, a hatalomgyakorlás eszköztára végképp fölismerhetetlenné vált. Illetőleg: ami látható, az nem az, sőt, épp ellenkezője, a gondoskodás hiánya, vagy még inkább a colosseumi viadalok miliője, láncos-kardos agresszorokkal és kiéhezett vadakkal szembeítve a „self-made-man” mentalitás piacképességét, politikai harcedzettségét és esélyeit, lásd piaci kapitalizmus mint a korai tőkefelhalmozás kegyetlen korszaka, vadkeleti vadnyugat dicső genezise...

Centrumpolitika és periféria-félelem

Magyarország és Kelet-/Közép-/Köztes-Európa hatalmi szféráiban történetileg fölváltva jelentkeztek a megkérdőjelezhetetlenül „demokrata” hatalmak és a nyílt diktatúrák. Politikai kultúránkban ugyanakkor a lehetőségek (illetve föltételek) egyik iránya a tradíciótartás volt, mellette mindig elvárás maradt az uralom racionalitása, áttekinthetősége és demokratikus legitimitásága, az uralom ellensúlyainak és társadalmi vitathatóságának szavatol(tat)ása.

A polgári nemzetépítés korszakában szerte ezen a tájon értékelt volt, mind konzervatív oldalon, mind liberális célok szempontjából, hogy a társadalmi tagoltság áttekinthetősége ne csupán „fö-lülről” váljék lehetővé, hanem az „államtagok”, magát a társadalmat alkotó egyedek fölöl nézve is átlátható maradjon a politikai berendezkedés mikéntje. Mind a makrotársadalomra, mind pedig a helyi társadalmakra, települési közösségekre vonatkozó demokratikus állampolitikai rendezőelvek megkívánták, hogy a központi kormányzati szféra és a helyi hatalom egyként tekintetbe

vegye a lokalitás igényeit, érdektörekvéseit, értékeit és céljait, köztük akár szimbiózis, de legalább is interakció állandósuljon. Evvel a politikai hatalom egyben saját legitimitációját is biztosíthatta, vagyis kiérdemelhette a társadalmi jóváhagyás, az állampolgári engedékenység mindennapi formáit, s ezúton kormányozhatóvá tehetette a társadalom életfolyamatait. De mi történt olyankor, ha a hatalom nem tette a dolgát, vagy elnyelte a társadalmi mozgásdinamikák energiáit, lenyúlta racionalitásait, s beavatkozott önérdeke mentén, vagy e cél szentesítése révén a csoportérdekek kijátszására törekedett?

A magyar történet kiemelkedő korszakaiban ilyenkor rendszerint demokratikus mezbe öltöztetett diktatorikus eszmék kaptak lábra. Ezt leplezendő a mindenkori hatalom valamiféle konzervens hagyománytartásra, fölvilágosult liberális múltra, vagy épp forradalmas megújulás kontinuitására hivatkozott. S egyúttal arra: a „haladó” gondolkodás mindig racionális. Evvel kisajátította valamely rész-racionalitások egészét és rávetítette ezt a hazai fejlődésfogalomra. De mint tudjuk, éppen a rész-racionalitások elszenvedői, a társadalmi perifériákra vagy marginalitásokba kerültek válaszolhattak centrumaiknak a legkevésbé, akár elvitatva e „centrális erőter”-logika elfogadhatóságát, akár kikerülve ebből a koncentrikus mechanizmusból a mobilitás eltérő útjai révén.

A magyar gondolkodástörténetben a liberális és szocialista reformerek mindig kitartottak amellett, hogy egyedül az általuk elképzelt társadalmi struktúra racionalizálható, egyedül az ő uralmi „dialektikájuk” jogos. A mai társadalmi változások idején sincs ez másképp – a cselekvő, mozgalmár vagy irányító személyiségek öncsalással élnek át, hogy patetikus reformterveik nyomán, tőlük eredően és általuk felügyelten változik a társadalom, amely önként és dalolva jóváhagyja uralmukat. A „jóváhagyás” aktusa, vagyis a legitimitás mértéke és esélye legtöbbször aszerint változik, ki kerül az „ellenfél” vagy „ellenség” kategóriába, kiről állítható ki az „önérdekű kisajátító” vádirata, ki hajlandó megfontolni e karaktergyilkosság áldozatainak védekezési szempontjait, kinek kényelmesebb vagy eszélyesebb behódolnia és tapsolnia, semmint vitatnia és civil ellenállással válaszolnia mindennemű hatalmi indolenciára. Merthogy ennek révén a centrum megapolitikája könnyedén megalkotja a maga centrális erőterét, vagyis erőszak-intézményét, s ezáltal kijelöli ama határokat is, melyeken túl már csak a perifériák érdektelen, küzdésképtelen vagy épp direkt módon leigázandó térségei találhatók. Ebben az „újbeszél” politikai retorikában a mindenkori ellenségkép akár tartós, akár napra nap változó lehet, ám a változtatás kondíciói nem csupán a hatalmi erőfölénytől függenek, hanem a periferizált politikai térből feltörekvők, máskéntgondolók, ellenállók önálló térformáló erejétől, célrendszerétől is. Így hát a centrum/periféria makropolitikai osztottságot tükröző képlete nemzeti szintéren, vagy akár kistérségi szcénában is hasonlóképpen jelenik meg, ami részben esélyt is jelent a közpolitikai keretek kijátszására, részint viszont hosszabb távra is, mintegy „politikai kultúraként” stabilizálja a fennálló viszonyokat. Ilyen közegben a plebejus demokráciát, polgári többpártiságot, konszenzusos partnerséget, szolidaritással

vegyes együttműködést jószereivel attól sem lehet várni, aki mindezen értékrendtől kellő távolságban kívánja meghatározni önmagát.

A múltat (ismét) „végképp” eltörölni?

A magyar reformkor, a XIX. század első harmada óta eszmei és politikai párturalom eszköze a „mindenáron haladás” elve. Evvel szemben a civil társadalom értékek teremtésében, átmenésében, szokások megőrzésében, tradíciók ápolásában fogalmazza meg feladatát. Az érték-konzervatív mentalitás (szemben a politikailag konzervatív uralmi gyakorlattal) az individuális szabadságjogok példáira, nyugati mintáira, előképeire épül, az állam mindenhatóságában gyakorta kételkedik, a politikusok szabta „haladás” külső kényszerét pedig elutasítja. Ez a „külső kényszer” olykor megszálló hatalom, olykor iparosítás vagy „modernizáció” formájában jelent meg szerte Nyugat-Európában és a kelet-európai térségekben is – mindenesetre rendszerint olyan erőszakformaként, amelynek értékeihez, céljaihoz soha sem volt köze igazán a társadalom számottevő többségének. E nem legitimált uralom eszközei között azonban nemcsak diktatorikus módszerek, hanem a konzervatív eszmék és a régi monopolisztikus uralmi gyakorlat hagyományai is ott vannak. A diktatúrák könnyen-felismerhetősége mellett az igazi problematika a társadalmi aktorok sokasága számára éppen az válik ez esetekben, hogy föl lehet-e kelni, szabad-e harcos küzdelembe kezdeni, s lehet-e intoleráns másságokat vizionálni akkor, ha a „közjó” és „közérdek” elvére hivatkozó közpolitika látványosan szembe megy éppen mindennel, aki „köz”, közös, közérdekű. A társadalmi vágyképek annyiban viszont gyakorta közösek, hogy nem kívánják elfogadni a közhaszonra hivatkozó magánhaszon-építés manipulációs stratégiáját.

A civiltársadalmi politikai engedetlenség növekedésével intenzívebb lett az erkölcs, a magatartási normák, a szubjektív motivációk és a kisközösségi csoportértékek keresése is. A múltat végképp eltörölni csakis a normák és értékek leradírozásával lehet – ez pedig a civil társadalmak legfőbb érdek-elveit veszélyezteti. Ezért lehetetlen minálunk a tradíciópusztító politikai hatalom legitimé válása, de ugyanakkor ezért lehetséges a pusztítás tradíciójára hivatkozó mentalitás megtűrése, elfogadtatása, támogatások elnyerése is e legitim közellenség-szerepek tartósítása vagy újregenerálása árán is.

A pillangó szárnycsapása, avagy a deracionalizálás

Kérdés lehet: nem épp a diktatúrák és politikai diktatúrák adják nálunk a legfőbb uralmi tradíciót? Nem a hatalom kiismerhetetlensége okozza-e a civil társadalom nyílt vagy rejtett lázadásait, a folytonos oppozíciót, a megalkuvó haszonelvűség és a megbúvó ellenzékiesség kontinuos jelenlétét?

Föltehető, hogy részben politikai kultúránk ősmagyaros elmaradottsága, és csökevényes népcsoport-nemzetiségünk kishitúsége kínálja a jövőképnélküli önérzetünket. Vereség-élményünk lassan a magyar karakter legfőbb jegye lesz..., a bizalom-tesztek és nemzeti önképek európai versenyében kétségtelenül a leghátsók mellett-mögött kullogunk. Kapaszkodunk himnikus veszteségek keserveibe, Jalta után hatvan évvel is a magunk kis posztmodernes kálváriáit járjuk, térségi revansait és alkalmi ellenségeit keressük. Jaltaizmusaink között a kishitúség, a hódoláskészség, a szolgaszellem és a jóvátételi lelkiismeret-furdalás is jelen van, sajátos vendetta-érzemény, mely vikingektől böszörményekig, tótoktól svábokig, izraelitáktól romáig, rácoktól poroszokig mindig megtalálja a maga ellenségképét. Még ürügy sem kell olykor, hogy a partnerből vagy szomszédból vetélytárs, abból ellenfél vagy ellenség váljék egyhamar, s még véletlenül sem a kooperáció a vezéreszme, hanem a kiszorítás, lebírás, felülemelkedés, győzelemittas önkép stabilizálása a mindenkori mentális cél. Ahogy a fejlődőképességhez tradíciótartás és reformhajlandóság kell, éppúgy vereségünk oka lehet ezek hiánya és szervezetlenségünk folytonos élménye... – ám érdekes, hogy mind a vereség tradícióját, a „többre érdemesültség” értékelvét, az örök küzdésképeség ideáját is egyaránt fölhasználhatónak tekintjük a sikerképesség bizonyítására.

Jalta előtt és után is voltak polgári demokratikus eszméink, (ha sokszor rejtetten, ideákban vagy világképekben megbújva is), volt archaikus eredetű fogalmi képünk az emberszabásúan működő hatalomról, „a zemberekért” vállalt politikusi szerep gyanúságáról, az alávetés értékelvének becsstelenségéről, a kiszolgáltatottságot okozó fölérendelődés hitványságáról. A gyakorlatba viszont erőszak, doktrínák, megszállások, uralmi cselvetések, képviseleti rendszerbe ágyazott agresszivitások és szervesetlen minták épültek be, összekutyulva azt is, ami az uralomgyakorlás bornírt értékrendjében még egyáltalán fölismerhető, megnevezhető volt. Uralomra futni úgy, hogy mindenkit letaposni közben... – sosem volt méltó elismertsége mint közhasznú aktivitásnak. Csak éppen eszközeink hiányoznak legtöbbször ennek akadályozására, közös normák és gátak emelésére, a politikai elvitathatóság megfogalmazására, az erkölcsi nemesség hiányának sérelmezésére.

Ez a harc lesz a végső...(!?)

Magyarországon a politikai hatalom már az első rendszerváló évben önmagát a „delegitimációval”, a bolsevik párturalom megtagadásával akarta elfogadtatni, és a „múlttal való szakítást” hirdette meg programként. Láthatóan csak taktikai okokból tette, s közben továbbra is értékeket számolt föl, perspektívákkal számolt le, érdekkörök és partnerségek egész arzenálját likvidálta. Szakítania kellett a „rossz hagyománnyal”, a terrorisztikus gyakorlattal, hogy a politikai bizalmatlanság légkörét fölszámolhassa. Uralmi jogának megtartásához igényelte a jövőkép megfésítésének jogát is, majd a kivitelezést, a „tárgyalásos” rendszerváltási egyezkedés-folyamat végső eredményeinek önérdekű fölhasználását is. Erre következtek hasonelvű, de más és más színezetű

további kormányok, melyek a tagadás tagadásával vagy épp totális vállalásával kívánták újraregimálni önmagukat.

Nincs egységes nemzeti változásfolyamat, „tipikus” kelet-európai példa. Minálunk a presztízsét veszítő pártvezetést nemegyszer saját apparátusai falták föl, illetve területi és ágazati oligarchiák ültették tüzes trónra. A „végső harc” negyvenéves nyugalma után kiderült a pártállam reformáhatatlansága, a rendszer öngyilkosságát pedig segítették-siettették a látszatreformer vezető politikusok is, akik uralmi energiáik átmentését peresztrojkezéssel fedezték. Ez első időszak párhuzamai persze jól látszanak szlovák, szerb, román vagy ukrán politikai terekben is, rímelő példatár olvasható a poszt-jugoszláv és román, vagy horvát és lengyel, magyar és fehérorosz átalakulásban. S ha nincs is a demokratikus átalakulásnak evidens modellje, annyi mégiscsak közössé vált az elmúlt negyedszázad közpolitikai és nemzetpolitikai színterén, hogy szinte maga a társadalom „rendeli meg”, hagyja jóvá önmaga megszállását, s önként megy elébe a gyarmatosító politikai elit, kapcsolati- és tőke-burzsóázia érdekeinek. A praktikum roppant ügyes tehát, s épít a társadalmi megosztottság előidézhető, hagyománykötöttségben leledző, ellenállási vehemenciákat csak ritkán erjesztő kompromisszum-kényszereire is.

A mondvacsinált reformerség, a „közérdekre” hivatkozó központosítás azonban csupán egyik, de nem egyetlen eszköze a *társadalom (újra)gyarmatosításának*. Jól láthatósága a határok kijelölésével, a játékszabályok megalkotásával, a törvényi garanciák legitimálásával védi magát, teszi ugyanis mindezt a „Ti akartátok!” gesztusával, mely megfellebbezhetetlen érv, hisz ki ne kezdene gyanakodni a szomszédjára, ki ne érezné ilyenkor, hogy egyedül van a kételyeivel és ellenérzéseivel, s ki bízna önfeladóan a látszólag egyetértőkre saját valódi akaródzásait? Mindez persze morális és érzelmi, világképi és egzisztenciális válsággal jár, noha ezzel csak fenyeget rendszerint, de jól tudja, mélyen ott van ez a társadalmi térben, identitásokban, a röghözkötöttek és alávetettek mindenkori hajlandóságában, hogy ne az erős fenséget, hanem a még gyengébb partnerséget vegyék célba, ha ellentábor keresnek a cselekvésekhez. Mindennek épp a válságok korszakai kedveznek, amikor mindig és mindenütt van „felelős”, okolható ő vagy feleletre szorítható partner, akinek még kevesebb az önlegitimáló mersze... Mindez így együtt nemcsak válság-, hanem vészhelyzet is, melyben épp a politikai válságkezelés válsága és a társadalmi megegyezés hiánya hozza magával, hogy a gazdasági és politikai téren is kudarcot valló politikai vezetés minduntalan reformtervekkel jelentkezik, s a hatalmi apparátusok ismét új meg új csomagtervekből keresik ki a „túlélésre” alkalmas ideológiákat, ellenségképeket, túlhatalmi mintázatokat. S közben minden szereplő, kinek e struktúra vállalása és elfogadtatása nem érdeke, leginkább „kivár”, időt nyer, „új hagyomány” kialakításán fáradozik, régiúj eszmerészségek felé kapirgál, önnön létét is eredet-hivatkozásokkal próbálja elfogadtatni. Evvel párhuzamosan szinte egyként (és egyezettetés nélkül is) föláldoznak minden régi, áttekinthető gyakorlatot, tekintet nélkül azok eredetére, értelmére,

érdekhátterére, közhasznára, nemes mivoltára. Ez pedig beszédes tünet: „a múltat végképp eltörölni” csak végképp letaglózott jelen esetén lehet. Illetve: a „westernizálódás” kalandos útjára lépő Köztes-Európában is megeshet alkalomadtán, szinte mindenhol, ha alaposabban körülnézünk.

A „végső harcot” meghirdető, „Endlösungokat” kereső diktatúrák termékeny talajra találtak mánálunk egykoron is, s találnak újra. Mindig van jóféle kiszolgáló-elitünk, felelőtlenül rövidlátó és önhasznára tekintő értelmiségünk, pária parasztságunk és karakter nélküli középosztályunk – akik hajlamosak tapsikolva kiszolgáltatni úrhatnám korszakokat. Ilyen lenne a Bibó Istvántól elhíresült „zsákutcás magyar” sorsformálás? Netán a demokráciától félni képes látens ideológiai bizonytalanság, vagy egyenesen a nemzeti önképünk részeként elkönyvelt „gyáva korcs” mivoltunk az oka ennek?

Szervezett tervezetlenség?

A mind gyakrabban születő térség-gazdasági, szociálpolitikai és egyéb „csomagtervekből”, párt-programokból hiányzik az önkormányzatiság tiszteletben tartása, gyakorlati érvényre juttatása, a helyi társadalmak tolerálása, a közép- és nyugat-európai illúziók helyett a természetes tájegységi vagy etnikai tagozódás, történeti örökség komolyanvétele. S hiányzik a társadalmi alrendszerek kezelésének ismerete is, leginkább a partnerség és respektus elfogadása... - mint esély arra, hogy politiká(ka)t nem valakik ellen, hanem valakikért kellene érvényesíteni. S ha még idealisztikus minőségében is, de komolyan vehető egy ideológiai tradíció, mely az ókortól napjainkig megannyi formációban hozhatott szervezeti célt, természetjogi hivatkozási alapot, funkcionális ürügyet minden létező hatalomnak. Ez ideát kivitelezni, védeni, képviselni hivatott demokratikus szerveződés-folyamat persze mindig is terhes (vagy sokszor túlterhelt) volt a közhaszonért tenni igyekvő közhatalom jótéteményeitől, de voltak talán időszakok, amikor társadalmi összfejlődés szintjén tűnt értelmes célrendszernek az elnyomások csökkentése, a partnerség érdekrendjének és normájának szorgalmazása is...

A magyar társadalom civil szférája pedig még mindig kibújni igyekszik a „gyámsági demokrácia” alól. Ezért kezd igen látványosan megbomlani a társadalom kontra hatalom pártállami dualitása. Széttagolódik a monopolizált hatalom és a túróképesnek bizonyult plurális társadalom tradicionális mentalitása és értékonzervatív hagyományhűsége. Vagyis most kezd egyre erőteljesebben szembehelyezkedni a gyengülő totalitárius állammal mindazon civil kezdeményezések értéktöbblete, amelynek hasznát a pártállami idők derekán már nehezen lehetett csak korlátozni nyílt presszió nélkül. Ezért korántsem kizárt, hogy a politikai lojalitás és a civiltársadalmi racionalitás időnként átváltozik direkt mozgalmak, egycélú törekvések és plurális-demokratikus érdekek színes palettájává. A helyi társadalmak nemegyszer megkövetelik identitásminőségük elismerését, ha egyáltalán életképesek maradtak még, miután szinte önként bedőltek a helyi autonómiák

esélyes formálásának egykor, s a „nemzeteszme” helyébe a regionális, kistáji, vagy település-centrikus hovatartozás-tudat kerülhetett. Az öncélúvá vált „fejlődés-elvet” immár a térségi és települési autonómia magánvaló értékei válthatják föl, s lehetnek egy „szerves modernizáció” segítői, etnikai csoportok és nyíltan teret követelő helyi érdekcsoportok hazai renaissance-ának élesztői, vagy kistáji konfliktusok kezelői is. Sokszor azonban, s minél elesettebbek, annál inkább..., s minél cselekvőkészebbek, annál súlyosabban élik át, hogy helyi érdekeiket parlamentáris szinten sajátítják ki, politikaképes aktoraikat fölszívják a sodró pártszerveződési törekvések, magukat a térségeket mint perifériák perifériáit ellehetetlenítik a központi pártutasítási rendszer új döntéshozatali eljárásai.

A rohamtempójú változások, új iránykeresések idején jóval több a hatalmi önigazolások előkészítésére fordított uralmi energia képződése, mint a jövőbe tekintő bölcsesség, egyeztetésképes tolerancia, érdekbeszámító korporativitás. Az összezavarodott társadalmi rétegződés már nem teszi lehetővé, hogy a politikai ügyvivők valami fiktív „össztársadalmi érdekre” hivatkozzanak, de épp ilyenkor válik aktuálissá a nemzetközi mumusokra, belső „fellazítókra”, kiszolgált pártkatonákra, „előző nyolc év” funkcióviselőire, a központosító hatalmi logika ellenérdekeltjeire utalás, a belső ellenségképzés is.

A társadalmi kiegyenlítődés egyik sajátos vonása volt a polgári forradalmak korában, hogy a sematikus rendezőelvek miatt a társadalom valós csoportérdekeire és csoportminőségeire tekintő politikát gyakorta és könnyedén elhanyagolták. Ebben az értelemben volt konzervatív számos „forradalmas” múltú kormány, pártvezér és mozgalom: ugyanis nem keresték az összhangot a valóság és a teóriák között, és nem látták be az összefüggéseket a lokalitások mikrotársadalmi és a makrotársadalom között, nem kötelezte őket valódi társadalomismeret, midőn döntések előkészítését vagy népszerűsítését kimódolták. Régi igazság, hogy nem az a személy, csoport vagy társadalom ellenzi igazán a társadalmi haladást és fejlődést, amely tagadja a változások és reformok szükségességét, hanem éppen azok a mozgás „kerékkötői”, akik szavaikban ugyan készséggel elfogadják, ám tetteikben körömszakadtig akadályozzák a változást, illetve erőikhez mérten nagy energiákkal nehezítik a legkisebb reform bevezetését is. Erre pedig legesélyesebb nem a mindenkori ellenzék, hanem épp a hatalmi apparátusok belső ellenállása, végrehajtás-kötelezett egyedeinek passzív „munkalassítása”, a túltengő utasításrendszer képtelenségeit nem ellensúlyozni próbáló, hanem önellentmondásaiba fordulni hagyó mentalitása. Monolit rendszer jobbára a maga egyneműségébe pusztul bele, mint ezt látni lehetett nemcsak a dicsőséges szocializmusok idején, hanem azt megelőző nagybirodalmak történetében, egyeduralkodó önjelöltek megalomán bukásában is, és nemcsak a történeti Európában, hanem az arab világtól a messzi japánig, óceániai „big man”-ektől a Fülöp-szigeteki uralkodóházakig mindenütt...

Vélekedésem szerint a magyar politikai rendszer evvel a nyílt színen reformpártoló, ténylegesen azonban elodázó, késleltető, obstrukciós akadályokat emelő megoldással működik. S mint ilyen – nagyon is jól működik! Az csupán a mi bajunk, hogy működési logikáját régies-avíttas liberalizmussal akarjuk kritizálni, s az áttekinthetetlenséget rejtélyes áskálódók vagy elszánt ügynökök kialakította állapotnak vagyunk hajlamosak beállítani hatalmi szóval, tudatlan és ártalmas ügyetlenkedésnek minősítjük alárendelt érdekszférában.

Pedig a központosított politikai döntéskörök alárendeltségében minden ágazati és területi centrum, minden végrehajtó és kiszolgáló egyén egyszerre írhatnám és megfélemedett is. A hatalmi hierarchiában az alárendelt szféra bizonytalansága vagy önállósodása azonban a bürokratikus szervezetek legveszélyesebb állapota. Emiatt a központok kialakítják a felülről függés és a félelem élményét, hogy lefelé se tapossanak, fölfelé se kunyoráljanak a középszintek hivatalviselői – egyszerűen csak hajtsanak végre... Ez azonban nem működik ma már – szélesebb a világ is, no meg a nemtevés hagyománya ismét úrrá lett a vidéki küzdéstérben, elterpeszkedett a politikai apparátusokban, híveket nyert a szavazóképes népesség aktivitásában, s leülepedett a potenciális sikerágazatokban is. Fölülről áttekinthetetlenekké, alulról beláthatatlanokká váltak a helyi politikai színpadok. Önmagát tartósítja a szervezet. Önjáró gép lett, politikai robot, program nélküli perpetuum mobile. Büro-mobil. Önfenntartó – és főképpen: túlélésre játszó, időtérbe tolakodó, permanens önfenntartás víziójával pöffeszkedő.

Persze nem a gépkorszak valamiféle negatív mítosza ez, hanem egy társadalmi berendezkedés végvonaglását követő megrekedés, a bürokratikus birodalmak alapvető hagyományát követő mintázat. Nem látható a titokzatos kéz, amely alkut köt, juttatást vesz át, programokat ír alá vagy embereket zabál föl... De megy tovább a politikai masinéria rendületlenül, tovagurul céltalanul, s messziről is jól látható már, mennyire nehezen tudja koordinálni magát.

A politikai uralom eszköztára és stílusa igazából csak ritkán képes változásra. Rendszerint boldogabb jövőt ígér – miközben ingatagságáról napra nap meggyőz. A múlt harcaiból legitimálja magát – miközben megtagadja a múltat. Elvárja, hogy a politikai mizéria szabályozó eszköze, kézivezérlője a kezében maradjon – de keze béna, érzékszervei eltunyultak, eszközei pókhálósak. Milyen koordinátor ez?

Praktikus! Csak mi gondolkodunk gyakorlatias uralompolitika helyett elvont képletekben, elavult eszmékben és etikákban. S rosszul tesszük!

A politikai piac logikája egyúttal sajátosan nempiaci is. Nem az értéktöbblet megszerzését tekinti célnak, hanem a hatalom megszerzésének és hosszú távú birtoklásának lehetőségét. Ezért a politikai tőke szükségképpen távolivá válik a társadalom jóváhagyó gesztusától: attól, hogy az uralkodókat elfogadja-e sajátjának. Cserébe az uralkodók sem tartanak igényt tömeglojalításra és társadalmi bázisra. Elég számukra, ha manipulálni, koordinálni tudják a működés módjait. A si-

ker, a hatalmon maradás tehát nem nélkülözi a politikai programok, célok állandó változtatását, s az ellenőrizhetetlenségét is megtartja legitimitása feltételeként. Elég, ha uralmi indolencia helyett vagy mellett a definíciók megalkotásának jogát fenntartják maguknak..., s meghatározhatják nemcsak azt, mi egy demokrácia, mi a szerepe a politikai tömegviselkedésnek, lehetnek-e alternatív gondolatok a társadalom csoportszintjein, egyensúlyokban vagy konfliktusokban virágoznak-e a közviselkedés, magát manipulálja-e a közvélekedés, jóváhagyás kell-e a törvénykezéshez, vagy elég a virágnyelv, stb.

Az erős hatalomnak deklaratívnak, hangosnak, vitathatatlannak kell lennie. A sikeres hatalom elég, ha ügyes. A nyilvánvaló erő a tiszta, kinyilatkoztatott hatalmi célokban és eszközökben van, mert erőcsoportokkal, kompromisszum-kényszerekkel képes megküzdeni. De a kompromisszumokat kerülő, folyamatos uralmi sikerét kiszámíthatatlanságával biztosító hatalom is nagymértékben „reálpolitikus”! Megoszthat erőket és érdekeket, uralkodhat a tétova, értetlen és széttagolt társadalom fölött, váratlan reformokat és ellenreformokat építhet be uralgási gyakorlatába. Stratégiája lehet rövid távú, taktikája lehet a politikai gerilláé, akinek nincs szüksége legalitásra, s a legkevésbé az össznépi jóváhagyásra. A fő az, hogy ellenőrizhetetlen, véletlenszerűen változó legyen – egyszerűen győztes mivoltában vitathatatlan, kiszámíthatóságában nemszabályos, mondhatnám „unortodox”. A fosztóképző minőségjelzővé válása sem nagyon izgatja, sőt, legitimitását összeurópai szinten is ilyen sikeresélyesnek deklarálhatja. Lehet ezellen bárkinek érdemi szava...? Hacsak az „ortodoxiára” hivatkozva nincs, akkor szinte semmi ellenvetés nem „jogosult”...

Mindeddig régi politikai hatalmi tapasztalat alapján úgy véltük: az uralkodó megosztja alárendeltjei energiáit, erőviszonyait és érdekeit, így lehet úrrá legkönnyebben. Másfajta tapasztalat továbbá azt is igazolta: demokratikus, egyeztetett érdekszférákban működő hatalom tovább él, mint a diktatorikus. Ez azonban nyugati tapasztalat. A mi poszt-szocializmusunk lassan versenyképességét is igazolni tudja már: a mesterséges szervezethez uralmi gyakorlata korszakosra nő, legelemibb hagyományait az előző és az azt megelőző rendszerből hozza. Folytonosabb tehát, mint uralgási technológiák a szomszédságban...

S amúgy miért ne lehetne az irracionális „logika” is ésszerű bizonyos körülmények között? A mai válságkörülmények épp a gazdasági és a politikai piacon kínálhatnak „nemszabályozott” logikájú sikerességet! Az uralmi viszonyok újratermelési modelljét is éltethetik kiszámíthatatlan komponensek, változó mechanizmusok. Hol piaci viszony áll fenn, hol politikai nyereségre törekvés dominál, máskor agresszió vezet eredményre, közben egyenrangúság maszlagja ömlik szét, semmibe vétetik, ami korábban ígéret volt, s elmállik a hitelképesség is, de kreálnak újabbat, mely éppúgy bizalom-alapú. Pávatánc, követve tűztáncot, majd kardtánc, követve mosolygós térnyerést a hívek körében. Turul-fiak és posztmodern oligarchák párban és egymás ellen, korszakosan változtatva, melyik a varázsosabban hangzó. Olykor hagyományhűségbe kapaszkodik a hatalom

– hogy pénztelenséget fedjen el vele –, megint máskor kölcsönösségre törekszik a piaci szereplők között – de bürokratikus intézményrendje gátolja ebben. S közben virul, fönny marad, fiakat ellik, elitet kreál, betont kever jövőendő etablírozottságának...

Oligarchiák uralma még mindig/már megint?

A kortárs (publicisztikus) politikatudományban és társadalmi érvényű rendszerlogikákban nem ritka ma már a poliipermészetű vagy maffia-állam-szerű minősítés, melyek mind elfogadhatónak tetszenek, miképp a re-feudalizálódás, „a civil társadalom” visszavétele, az illiberális teóriák importja is. Sejtelmem, avagy hipotézisem szerint mindezekben van ráció, sőt súlyos megfontolás is, civilizatorikus államkritika is. De valahol más egyébről is szó lehet, mert ez elméletek egyike sem, összességük sem hat vissza a megértésre és az önképünk tisztázására vagy kritikai megalapozására. Talán épp azért, mert a tervszerűen tervszerűtlen kapcsolatszerződés lényege a kiszámíthatatlanság, a látszatokkal terhelt közbéke, a „minthaegyenlőség” fenntartása. Ez is politikai piaci eszköz, tőkekoncentrációs forma, uralmi elv, mely épp annyira eredményes lehet ugyanis, mint a nulla végösszegű egyezkedési játszma. A piaci-bürokratikus modell is lehetne akár a hatalomgyakorlás módja, de hiányzik belőle a hatalom etikai alapja, a fölhatalmazottság momentuma. A szokványos politikai uralom racionalitása csak odáig terjed, hogy a piacot is, a politikát is szimulálja, s varázsigékkel becsapja a konszenzuális hajlamú köznépet. A kiszámíthatatlan hatalom azonban túlélő – s ennyiben hosszú távon életveszélyes. Bármilyen kitérőtől és mégis cselekvésképtelen, folytonos önreformálása ugyanúgy rendszertipikusan jellemző rá, mint alapvető változatatlansága.

Normális esetben a politikai rendszer vezető ügykörei a stabilitás megőrzésével érhetik el hatalmi funkcióik biztosságát. Nemnormális esetben a labilitás fenntartása is éppúgy érdekük. A föllálított titkossághatárok között a legnagyobb nyilvánosság követelése a legsikeresebb eszköz. A jól adagolt konszenzusok, a késleltetett engedmények, a tiltva támogatott szerveződések mind arra jók, hogy indulatlevezető csatornák legyenek, s kényszerű kompromisszumok előidézői. Szabályos diszfunkcionalitások ezek, eszközei közt a pluralizmustól a régi apparátusok átmentéséig, az oktrojált önkormányzatokig, a kisajátított közvagyontól a besajátított egyházakig minden elfér...

A politika haszonvétele nem piaci asszociációkkal működik, célja nem elsősorban az alárendelt szféra értéktöbbleteinek lerablása, s nem érdeklik hagyományok, társadalmi közösségek, távlati célok vagy új utak. A fennmaradás érdekli, a változások túlélése. Erre pedig a *tervszerűen működött tervszerűtlenség* kitűnően alkalmas. Az uralom racionalitása, a társadalmi haladás eszméje, vagy az érdekek tér- és időbeli harmóniájának kialakulása nem föltétlenül érdeke az uralkodóknak. Úgy vélem viszont, érdeke a névtelen oligarchiáknak, lokális erőcsoportoknak és politikai „vállalkozóknak” egyaránt.

A nemlogikus hatalmi logika belátása nélkülözhetetlen szabadságfeltételünk ma már. Oligarchikus hatalmi hagyományaink, periférikus létünk szellemi és tárgyi tradíciói, röghöz kötött kultúránk és életvilágunk csak keleti kuriózum talán, a politikai szervezetlenség uralmi gyakorlata viszont a koalíciók és az uralkodó pártok helyett viszont még jó ideig működőképes maradhat...

Kell-e keresnünk a kilábalást ebből a készen álló anarchiából? S hogyan, ha igen?

Elsősorban talán hozzá kellene szoknunk. Hogy megérthessük. A politikai katyvasz tudatos fenntartása egyelőre még minden pártnak, érdekcsoportnak érdeke. A társadalmi kiszolgáltatottságnak az önkormányzó, öntudatos és erős szándékok összefogódzása lehet csak sikeres ellenfele. S csak akkor, ha képessé válik a szervezetlenség áttekintésére. S csak akkor, ha képes a szervezetlenség mesterséges fenntartóit vagy haszonélvezőit megnevezni, helyettesíteni vagy korlátozni. Esetleg szervezettséggel vagy másfajta szervezetlenséggel megzavarni...

Évekkel ezelőtt, a rendszerváltás időszakát megelőző években még a bolsevik pártirányítás politikai stratégiájának gondoltam a mesterséges szervezetlenség uralmi gyakorlatát. Nem volt igazam. Időtlenebb eszméről van szó, mely túlél talán mindannyiunkat...

Írásomnak ehelyütt látszólag kevés köze van talán a sorban megjelenő, racionális és operacionális kalkulusokkal megfogalmazott tanulmányok körében. Amiért mégis fölvetni merészelem a „régisémát”, az nem a monomániakusság, hanem éppen a nemracionális döntések döntéseméleti absztrakciója: ha létezik az elméleti matematikában a sztochasztikus folyamatok, ha létezik a csillagászatban vagy a sejt kutatásban a pillanatnyi felismeréseink rendszerébe (még) nem illeszkedő teória aprócska esélye, akkor ezzel számolni érdemes. A nem-tervezhető döntések, az ad hoc válaszok köre ma már egyre sejtelmesebben, de még nem utópikus romanticizmussal előadható világtünemény – csupán ezt szerettem volna sejtelemként megfogalmazni. Nem abszurdum, hanem (bizony) a racionalitások egyik fajtája, tónusa, lehetősége, hogy a kiszámíthatatlanságok kiszámíthatóságai is főkomponensei lehessenek a döntések és szerveződés rendszerének, avagy a rögtönzések döntésmechanizmus is ésszerű elemként jöhessen számításba. Ennek megfontolását ajánlom, nem többet. Az pedig, hogy miképpen válik szimbolikus tőkévé a folyamatos döntésviharban még látszólag kormányozni képes főhatalom, talán már nem a tervezők vagy sorhajókapitányok feladatkörébe tartozik, hanem sokszor inkább a rejtőzködő, de mégis uralmat gyakorló kalóznépek politológiájának körébe. Avagy abba sem, mert az is átlátható lenne valamely üzleti vagy szolgáltatási racionalitás mentén... Ennyiben talán a nemszervezett racionalitások szimbolikus tőkévé varázslásának eszköze vagyok magam is, kérdező hipotézissel együtt...